

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

ieskats Heinriha Kleinšmita
Lattweelcho Pataro=Ghramatas
pirmizdevumā (1672)

Justīne Bondare, Agute Klints, Klinta Mellupa,
Anete Ozola, Juta Valdmāne
LU Baltu filoloģijas MSP

Fonētika un rakstība

Patskaņi

- Nekonsekvence rakstībā kopumā: *Swehtiba* (16) : *Šwätiba* (46); *Miläftiba* (19) : *Mieļäftiba* (50) : *Miläftiba* (14); *Taiñiba* (51) : *Taißniba* (53); *winjo* (14) : *winyo* (15).
- Šķirts platais /æ/ no šaurā /e/: *Tähws*, *šwähtz* (1); *Peftitais* (1), *Pašsemmigi* (13).
- Patskaņu /a, ä, e/ garumu apzīmēšanai – sekojošs <h>: *šlaweht* (1), *Bährnus* (49), *ghohdaht* (13).
- /u:/ : *Luhkšchana*, (49), *kluhftu* (53), bet arī: *Mufchibas* (52), *Buščanas* (89).
- /a:/ apzīmēšanai lokatīvā izmantots gravis: *mannà Nammà* (18), *Dahrgà Laikà* (89), daudzskaitlī – papildu sekojošs <h>: *leelàhs Bädàhs* (91).

Fonēma	Grafēma	Piemērs
/i:/	<ie>	<i>mieļais</i> (1), <i>Mufchiegs</i> (84)
	<ih>	<i>ihftāna</i> (12), <i>nhepaihlšena</i> (13)
	<y>	<i>Tyrumus</i> (89), <i>Baußly</i> (14), <i>fchinny</i> (35)
	<ye>	<i>byeftohs</i> (14)
	<i>	<i>Ghuddriba</i> (12), <i>Mufchibas</i> (52), <i>mohdrigs</i> (86)
/uo/	<oh>	<i>Paddohmu</i> (40), <i>Rohku</i> (82), <i>dohd</i> (83)
	<o>	<i>dliewodami</i> (83), <i>no</i> (40), <i>Nomafgha</i> , <i>to</i> (85)
	<oi> + <y>	<i>eefchkinckoiyis</i> (35), <i>ghräkoiyis</i> (133)
/ie/	<ee>	<i>Bährneem</i> (17), <i>Deews</i> (18), <i>Meefšas</i> (83)

Līdzskaņu dubultojums un rakstība

- Parasti saknē: *taggad* (50), *Mittelchanas* (52), *Semmes* (14), *Duffelchan* (130).
- Prefisku līdzskaņi: *attraft* (91), *appallotus* (41).
- <ww>: *pawweeglà* (15), *pawwehletus* (83).
- <kk>: *Jftikkfchanu* (19), *šakkama* (42), bet arī *nickneem* (13) *tickai* (19).
- Netiek dubultoti: /j, z/.
- /c/ apzīmēts ar <tz>: *Patteitziba* (87), *Titzibu* (53), *Tapehtz* (55);
- ar <z>: *Preezibu* (57), *zättur=Deenu*, *Zilwähku*.

Fonēma	Grafēma	Piemērs
/l, ņ/	Virgula </>	<i>Aughļeem</i> (12), <i>Kroņu</i> (57), <i>Ackmiņs</i> (85)
/ņ/	<ng>	<i>Könings</i> (50), <i>Wings</i> (86)
	<nj, ny>	<i>winyo</i> (15), <i>winjus</i> (37), <i>Stundinya</i> (15), <i>Buhdinja</i> (83)
/r/	</>	<i>kaŗru</i> (40), <i>Miŗroneem</i> (132)
	<ry>	<i>baryo</i> (17), <i>karyoht</i> (88)
/S, s/ izņemot /sn/, /sp/, /st/	<Ś, ś>	<i>noślawet</i> (9), <i>Śwehtiba</i> (84); <i>Pelfitaja, taiŋnibas</i> (32), <i>atfpirdŋenaht</i> (33).
/Z, z/	<S, f>	<i>nomafghatu</i> (54), <i>Sieme</i> (15), <i>Semme</i> (83)
/s, z/	<ß>	<i>ißdohtees</i> (1), <i>dewwiß</i> (12), <i>äßmu</i> (16), <i>śallauß</i> (83).

Loģiskā un fonētiskā rakstība

- *o-*, *ā-* un *u-*celmu viensk. akuzatīva un instrumentāļa galotnē <u>: *preeku und Ghodu* (13), *ar tawu šwähtu Gharru* (12), *ar Meeru* (18).
- daudzsk. ģenitīva galotnē <o>: *Pupello=Deenu* (50), *Eenaidneeko Spähku* (83).
- Adjektīvi vīriešu dz. daudzsk. nominatīva galotnē <i>; adverbji ar <e>: *šwähti Engheļi*, *ftippri Karra=wieri* (66), bet *mulchige flawäht* (19), *Širdige paltradat* (21).
- *ē-*celma substantīvi akuzatīvā <-e>: *weeglu Nahwe* (46), *Tähwu und Mahte* (14).
- Fonētiskā rakstība – *Šwähtz* (86), *zitz* (88), *Nabbax* (18), *Auxtibà* (38), *Šlengkumà* (17), *zättur=Deenu* (52), *Luhckfchana* (20), *Abdomu* (42).

Morfologija

Lietvārds

Nulles morfēma galotnē

1) vienskaitļa nominatīvā:

- *Glahbfchan* (15)
- *Luhkfchan* (37)

2) vienskaitļa akuzatīvā:

- *Šapprafchan* (54)
- *Dfiwolchan* (13)

5. deklinācijas lietvārdi

- *Bährnus und Saime* (18)
- *mannu Maife* (21)

Darbības vārds

3. personas formas lietotas 1. un 2. personas nozīmē.

- es *tawà Wahrdà apiemmas* (21)
- tu *muhs itt laipnige py föw aitzeena* (33)

Divdabju formas:

- 1) lokāmais darāmās kārtas tagadnes divdabis:
a. *ghullofcheem* (16)
- 2) lokāmais darāmās kārtas pagātnes divdabis:
a. *ußmohdenayis* (1)
c. *nospreedis und ußlitzis* (16)
- 3) lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabis:
c. *fackama* (32)
- 4) lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabis:
c. *fatzieta* (14)
d. *nohfpreeftu* (18)
- 5) daļēji lokāmais divdabis:
c. *zelldams* (17)
d. *spiededamai* (42)

Vietniekvārdi

1) Noteiktais vietniekvārds *katrs*

- *kattrā gir tahs Ghuddribas Eefakums* (12)
- *miļais Tāhws katters tu effi tas ihftāns Tāhws par wiß* (14)
- *wilfeem / kattri tōw tapehts peefautz* (12)

1) Piederības vietniekvārdi

- *meelo mann (..) ar tawu patteeffu Meeffu* (32)
- *es ghribbu taggad py mannu Darrbu eet* (20)

1) savs – 2. un 3. personā.

- *tu ghribbotz fawu fwähtu Gharru doht* (12)
- *katters fawam Tāhwam paklauffiegs biyis gir* (15)

Artikuli

- ta *Abrahama Leel=titzibu / ta Jlaaca Swehtibu / ta Jäcoba Glahbfchan / und ta wätza Tobiaë Sirrdtz=fchäläftibu* (15)
- *no to Raffu tahs Debbeffes / und no to Taukumu tahs Semmes* (16)

Apstākļa vārdi

1) Illatīvs

- *eekfchan* (85)
- *preekfchan* (46)
- *wirffon* (38)

2) Pārākā pakāpe

- *jo illghake* (53)
- *jo pillnighak* (34)
- *jo lpähzigake* (53)

Vārddarināšana un leksika

Prefiksācija

1) Priedēklis + infinitīvs —
infinitīvs

a. *Peedlīwoht* (13)

b. *Apdahweeni* (12)

c. *Ee=dahweni* (20)

d. *Uf=augh* (12)

e. *Nhe leetz* (13)

2) Priedēklis + substantīvs —
substantīvs

a. *Abghräko=//fchan* (16)

b. *Nhelaime* (15)

c. *Nhe=ghodu* (13)

3) Priedēklis + adjektīvs — adjektīvs

a. *Pee=titziogs* (12)

Sufiksācija

1) Adjektīvs + -īb- — substantīvs

a. *Wenaidiba* (1)

b. *Triaidiba* (1)

1) Substantīvs + -īb- — substantīvs

a. *Kaunibu* (14)

b. *Preezibà* (19)

c. *Ghräzibu* (13)

3) Substantīvs + -um- —
substantīvs

a. *Taukumu* (16)

4) Adjektīvs + -īg- — adjektīvs

a. *Patteefīgi* (13)

b. *Laipnīgi* (13)

5) Infinitīvs + -šan- — substantīvs

a. *Pretzelchan* (13)

b. *Abghräko=//fchan* (16)

Sufiksācija

6) Substantīvs + -niek- —
substantīvs

- a. *Deedelneex* (32)
- b. *Waideneekus* (89)

7) Substantīvs + -ēj-/-āj- —
substantīvs

- a. *Zaur Laufeis* (60)
(vācu *Durch-bruch*)
- b. *tas Widdetais* (53)

Deminutīvi atbilstoši modeļiem

- <ng> - *Puttning* (90), *Kummohfšing* (91)
- <nj> - *Buhdinja* (83), *Bährninjo* (85)
- <it> - *Rumite* (83)

Konfiksācija

1) Bez + substantīvs + -īb- — substantīvs

a. *Beļkaunibu* (13)

2) Bez + substantīvs + -īg- — substantīvs

a. *Beļdeewigeem* (13)

Atgriezeniski darbības vārdi

1) Verbs + -īties — atgriezenisks darbības vārds

a. *līdohtees* (21)

b. *Patticktees* (34)

c. *Dfennamees* (42)

d. *Preezaiamees* (49)

e. *Ee=preezaiamees* (49)

Sintaktiskais paņēmiens jeb salikteņu darināšana

1) Adjektīvs instrumentālī + substantīvs instrumentālī

a. *ar Lehnprah=//tibu* (17) — ar lēnu prātu

2) Adjektīvs nominatīvā + substantīvs nominatīvā

a. *Leel=titzibu* (15) — liela ticība

3) Substantīvs ģenitīvā + substantīvs nominatīvā

a. *Pataro=Ghra=//mata* (0) — pātaru grāmata

b. *Debbeffo=Tāhwa* (32) — debesu tēvs

Trīskomponentu un četrkomponentu salikteņi:

- *Seemas=fwāhtko=Preex* (42), *Debbefšes=Meera=Leel=Kungha* (84)

Frazeoloģija

Somatiskie frazeoloģismi:

- a. py širrdi jemt (17)*
- b. drofchu širrdi (48)*
- c. širrds gir wahja (85)*
- d. py rohkās gir (18)*
- e. ar tawu labbu Rohku (88)*

Tradicionālie salīdzinājumi: -

Ģermānismi

- 1) Lietvārdi: *Bikkeris* (52), *Engels* (90), *Könings* (51), *Kronis* (57), *Lohde* (85),
Muhris (82), *Stundu* (14), *Rumite* (83), *Uppers* (89)
- 2) Verbi: *ap=fchincko* (40)

Dažiem vārdiem klāt vācu valodas tulkojums: *Wahrdu* (*Namen*) (21), *Apdohmige* (*Andacht*) (44), *labbam* (*guten*) (44), *Saiemfchanas* (*Empfahung*) (44), *Atz=raughu* (*Augapffel*) (82)

Sintakse

Vārdu secība

Latviešu valoda ir SVO tipa valoda, tomēr vārdu secība latviešu valodā ir samērā brīva. (Lokmane 2010: 59, 61)

- SVO – *mehs fwehti=yam fchodeen tohs Ŗwätkus* (43); *tu efši eedro=fchenaiyis tähs Širrdes* (87).
- OVS – *Nabbadfibu und Baggatibu nhe dohd man* (18).
- SOV – *es manneem Bährneem und Saimei tawus Bauflus preekfchan turru* (17); *ka mehs töw und touwu Walftibu ar Abdomu mecklejam* (42).

Apzīmētāja novietojums

„Apzīmētāja novietojums aiz apzīmējamā vārda sastopams sarunvalodā un poētiskajā valodā un ir stilistiski un emocionāli ekspresīvs.” (Lokmane 2010: 60–61)

- *Mufchiegs Deews* (38); *leelu Milāftibu* (34); *faldānu Deewifchkigu Wahr=du* (12); *Deewa Lickumu* (14).
- *und py to Wahr=du manna Deewa* (18); *par Leezibu tahs AuckfchamZelfchanas* (34).

Prepozīciju saistāmība

	Ģenitīvs	Akuzatīvs/instrumentālis	Cits
<i>pie</i>	<i>py tahs Dwehffeles</i> (19);	<i>py Deewu und Miläfti=bu</i> (12)	<i>py mannim darriyis effi</i> (20).
<i>ar</i>	<i>ar jounas Mehles</i> (54)	<i>ar labbu Prah=tu</i> (19)	<i>ar mannim fadodas</i> (52)
<i>par</i>	<i>par Leezibu</i> (34)	<i>par mums</i> (36).	
<i>no</i>	<i>no wilffas Širds</i> (1)	<i>no to mulchigu Nahwu</i> (57)	
<i>uz</i>	<i>uß Mariæ paflud=deenaľchanas</i> (49)	<i>uß Swetzo=deenu jeb uß to Schkieľľchanas=deenu</i> (42)	<i>uß to Advent</i> (35)

Noliegums

Dubultais noliegums

- *nhegir nhekahda Šwehtiba eekfchan Semmes (84);*
- *nhe gir nheweens (73);*
- *aifto tur arridfan nhe gir zitz nheweens (88).*
- *nhe gir nheneeka wäſše=liegs py mums (85).*

Dubultā nolieguma trūkums

- *nheweenam kadu Wiltibu darram (17)*

Secinājumi

- Rakstībā vērojama nekonsekvence, tradīcijai neparasts līdzskaņu dubultojums prefiksā, kā arī /w/ dubultojums.
- Leksikas slāņos būtiski jauninājumi nav novērojami, taču radoši pēc vienotas semantikas principa un vācu valodas parauga (piem. *Zaur Laufeis*) veidoti salikteņi.
- Nomenu un pronomenu locījumi saistījumā ar prepozīcijām lietoti nekonsekventi.
- Dažas teikuma konstrukcijas, visticamāk, veidotas pēc vācu valodas parauga.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Ahero, A, et. al. (1959). Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika: I fonētika un morfoloģija. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
2. Karulis, K. (2002). Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīga: Avots.
3. Lokmane, I. (2010). Vārdu secības funkcijas latviešu valodā. – Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē = Latvian Studies and Finno–Ugristics at the University of Latvia. Atb. red. Dr. philol. asoc. prof. Andra Kalnača. Rīga: LU. 59–68.
4. Ozols, A. (1965). Veclatviešu rakstu valoda. Rīga: Liesma. 97–108.
5. Soida, E. (2009). Vārddarināšana. Rīga: Zinātne.
6. VPSV. (2007). Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca: aptuveni 2000 valodniecības terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga: LU LaVI; VVA, 2007.
7. Vulāne, A. (2013). Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 190–299.